

9.6.2021

O 79/2020 vp

SUPO 519/01.04.01.00/2021

Eduskunnan hallintovaliokunta

SISÄMINISTERIÖN PERUSTUSLAIN 47 §:N 2 MOMENTISSA TARKOITETTU SELVITYS SIVIILITIEDUSTELULAINSÄÄDÄNNÖSTÄ

Eduskunnan hallintovaliokunta on pyytänyt Suojelupoliisilta asiantuntijalausuntoa sisäministeriön otsikossa mainitusta selvityksestä. Eduskunnan vastauksen EV 291/2018 vp mukaan eduskunta edellytti hallituksen tarkkaan seuraavan siviilitiedustelulainsäädännön tehokkuutta ja tuloksellisuutta, toimivuutta, oikeusturvan toteutumista ja muuta soveltamista sekä antavan hallintovaliokunnalle vuoden 2020 loppuun mennessä perustuslain 47 §:n 2 momentissa tarkoitetun kirjallisen selvityksen 1 kohdassa tarkoitetusta seurannasta ja sen tuloksista.

Keskityn tässä lausunnossani kuvaamaan siviilitiedustelulainsäädännön tehokkuuteen, tuloksellisuuteen ja toimivuuteen vaikuttavia tekijöitä. Lausuntoni käsittelee lisäksi kansallisen turvallisuuden ja siviilitiedustelun muuttuvaa toimintaympäristöä sekä niitä kehittämistoimia, joiden avulla Suojelupoliisi on pyrkinyt tukemaan siviilitiedustelulainsäädännön tehokasta käyttöönottoa ja laajemmin muutostaan valtiojohtoa ja sen tiedontarpeita palvelevaksi Suomen siviilitiedustelupalveluksi. Tämän lisäksi tuon lausunnossani julki sellaisia siviilitiedustelulainsäädännön sisältöön liittyviä seikkoja, jotka vaikuttavat haitallisesti siviilitiedustelun tehokkuuteen ja sen kykyyn tuottaa valtiojohdon tarvitsemaa informaatiota, sekä lainsäädännön kehittämistarpeita.

Kansallisen turvallisuuden kehittymiseen keskeisimmin vaikuttavat yhteiskunnalliset muutokset

Maailmanjärjestys on monimutkaistunut, ja vanhoja valtarakenteita ja toimintamalleja kyseenalaistetaan. Muutokset globaaleissa valtarakenteissa vaikuttavat vakauteen, valtioiden välisiin suhteisiin sekä luottamukseen kansainvälistä järjestelmää kohtaan. Demokratiaa koetellaan sisäisesti ja ulkoisesti. Autoritääriset valtiot ovat kasvattaneet vaikutusvaltaansa, jotkin demokraattiset valtiot ovat omaksuneet demokratiaa heikentäviä käytäntöjä, ja monissa valtioissa lisääntynyt nationalismi uhkaa useiden kansainvälisten instituutioiden asemaa. Suomen on huolehdittava, ettei vieraiden valtioiden toiminta aiheuta vahinkoa Suomen tärkeille eduille tai kansainvälisille suhteille.

Ilmastonmuutos heikentää elinolosuhteita monilla alueilla, voimistaa muuttoliikkeitä, lisää epävakautta ja moninkertaistaa riskiä konfliktien syntymiselle. Poliittinen hauraus, syrjäytyminen ja viholliskuvien rakentaminen kasvattavat vastakkainasetteluja eri väestöryhmien välillä ja lisäävät radikaalien ideologioiden suosiota.

Globaali kilpailu hupenevista luonnonvaroista aiheuttaa saatavuusongelmia, levottomuutta ja konflikteja. Merijään sulamisen myötä jännitteet myös arktisella alueella lisääntyvät, kun uudet väylät ja luonnonvarat ovat kasvavan kiinnostuksen kohteena. Kansainvälistä rauhaa ja turvallisuutta uhkaavien kriisien todennäköisyys näiden ilmiöiden myötä kasvaa.

Kiihtyvä teknologian kehittyminen tuo mukanaan uusia mahdollisuuksia, mutta myös riskejä ja haavoittuvuuksia. Datan määrä lisääntyy, ja tietomurtojen, -vuotojen ja kyberhyökkäysten mahdollisuudet kasvavat. Yhteiskunnan riippuvuus sähköverkon toimivuudesta ja huoltovarmuudesta kasvaa. Kriittinen infrastruktuuri on elintärkeää yhteiskunnan toimivuudelle ja samalla myös strateginen kohde hyökkääjälle. Etenkin energia- ja viestintäverkoissa pitkät toimitusketjut ja ulkoistetut palvelut tekevät hyökkäyspinta-alasta suuren ja järjestelmistä haavoittuvia. Vieras valtio voi kohdistaa kriittiseen infrastruktuuriin tai suomalaiseen huipputeknologian osaamiseen laitonta tiedustelua tai vaikuttamista esimerkiksi yritysostojen tai investointien kautta. Teknologian kehittyessä myös kaksikäyttötuotteita on entistä vaikeampi määritellä, mikä hankaloittaa niiden vientivalvontaa.

Tekoälyn ja koneoppimisen monet sovellukset tarjoavat uusia mahdollisuuksia valtiolliseen vaikuttamiseen ja terroristisille toimijoille. Esimerkiksi kyberhyökkäykset, valeutiset sekä tietojen räätälöity kalastelu ja vuotaminen ovat keinoja, joilla vieras valtio voi halutessaan pyrkiä vaikuttamaan kohdevaltioon ja sen päätöksentekoon. Tekoäly ja koneoppiminen tuovat vaikuttamistoimintaan uusia ulottuvuuksia sekä tehostavat ja nopeuttavat tavoitteiden saavuttamista.

Terveiden ja hyvinvoinnin epätasainen jakautuminen yhteiskunnassa näkyy syrjäytymisenä, erilaisten vastakkainasettelujen lisääntymisenä ja luottamuksen heikentymisenä. Tämä voi lisätä radikaalien ideologioiden kannatusta ja demokraattista yhteiskuntajärjestystä uhkaavaa toimintaa. Vieraat valtiot voivat pyrkiä vaikuttamistoiminnallaan voimistamaan näitä kehityskulkuja.

Siviilitiedustelulainsäädännön toimivuudesta yleisesti

Vaikka 1.6.2019 voimaan tullutta siviilitiedustelulainsäädäntöä on toistaiseksi ehditty soveltaa varsin lyhyen ajan, katsoo Suojelupoliisi jo tässä vaiheessa mahdolliseksi todeta, että se vastaa niitä tarpeita, joita varten se säädettiin.

Siviilitiedustelun ns. perusteuhkista säädetään yhdenmukaisella tavalla poliisilain 5 a luvun 3 §:ssä ja tietoliikennetiedustelusta siviilitiedustelussa annetun lain 3 §:ssä. Suojelupoliisin näkemyksen mukaan perusteuhkat on laissa määritelty tarkoituksenmukaisella tavalla. Sääntely mahdollistaa lähtökohtaisesti riittävän laajasti tiedonhankinnan sellaisista ilmiöistä, jotka tosiasiallisesti uhkaavat Suomen kansallista turvallisuutta. Kansallisen turvallisuuden suojaamiskyvyn kannalta merkittävää on ennen kaikkea se, että sääntely sallii kohdistaa siviilitiedustelua sellaisiin valtiollisiin uhkiin, joita on vaikeaa lähestyä perinteisestä rikosoikeudellisesta näkökulmasta. Lainsäädäntö tukee näin ollen Suomen

keskeisten turvallisuusetujen aiempaa laaja-alaisempaa suojaamista ja se mahdollistaa entistä varhaisemman vaiheen reagoinnin näihin etuihin kohdistuviin uhkiin.

Siviilitiedustelun perusteuhkat on myös muotoiltu sillä tavalla täsmällisesti ja tarkkarajaisesti kuin perustuslaki ja Suomen kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet edellyttävät. Tiedusteluvalvontavaltuutetun vuosikertomuksista ilmenevällä tavalla hänen keskeisimpänä yhteiskunnallisena tehtävänä on varmistaa, että tiedustelua kohdistetaan ainoastaan kansallista turvallisuutta vakavasti uhkaavaan toimintaan.

Tiedustelun perusteuhkia koskevan sääntelyn ohella eri tiedustelumenetelmiä koskeva sääntely muodostaa siviilitiedustelulainsäädännön ytimen. Tiedustelumenetelmiä koskeva poliisilain 5 a luvun sääntely on pääosin rakennettu poliisin salaisia tiedonhankintakeinoja koskevan poliisilain 5 luvun sisältämän sääntelyn varaan, joskin lukujen sääntelyratkaisut eroavat paikoin toisistaan. Erot liittyvät muun muassa siihen, että tiedustelumenetelminä käytettävät teletiedonhankintakeinot voidaan kohdistaa paitsi yksittäiseen telepäätelaitteeseen tai -osoitteeseen, myös henkilöön, ja siihen, että eräät tiedustelumenetelmät niitä vastaavista salaisista tiedonhankintakeinoista poiketen voidaan kohdistaa paitsi henkilöön, myös henkilöryhmään. Lisäksi poliisilain 5 a luvussa säädetään eräistä sellaisista tiedustelumenetelmistä, joille ei ole suoraa vastinetta salaisia tiedonhankintakeinoja koskevassa poliisilain 5 luvussa. Suojelupoliisi pitää tiedustelumenetelmiä koskevaa sääntelyä tähänastisten kokemustensa valossa onnistuneena ja tarkoituksenmukaisena, tosin jäljempänä esitettävin varauksin. Suojelupoliisi on tiedustelulainsäädännön voimaantulosta lähtien aktiivisesti soveltanut sen käyttöön säädettyjä tiedustelutoimivaltuuksia lakisääteisen tehtävänsä täyttämiseksi.

Siviilitiedustelupalveluroolin kehittäminen Suojelupoliisin toiminnassa

Suojelupoliisin toiminnan perusajatus

Siviilitiedustelulainsäädännön myötä Suojelupoliisin tiedustelullista roolia on lähdetty rakentamaan turvallisuuspalveluroolin rinnalle. Toiminnan painopiste on siirtynyt aiempaa enemmän rikostorjunnasta valtiojohtoon ja valtioneuvoston päätöksentekoa tukevaksi. Siviilitiedustelun painopisteprosessin yhteydessä määritellään vuosittain ne kysymykset, joihin Suojelupoliisi keskittyy tiedonhankinnassa ja raportoinnissa.

Suojelupoliisi uudisti organisaatiotaan uuden lainsäädännön voimaantullessa 1.6.2019. Organisaatiomuutoksen tavoitteena on ollut tukea uusien toimivaltuuksien käyttöä. Ennen kaikkea huomiota on kiinnitetty siihen, että viraston tuottama ennakoiva ja merkityksellinen tiedustelutieto palvelisi entistä paremmin Suojelupoliisin keskeisiä asiakkaita, kuten valtiojohtoa, ja tukisi Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittista päätöksentekoa.

Tiivis vuorovaikutus asiakkaiden kanssa ja raportointi

Suojelupoliisi raportoi valtiojohdolle ja muille viranomaisille siviilitiedustelun painopisteiden määrittelemistä aiheista. Suojelupoliisin ensisijainen asiakas on valtiojohto, jolla on oltava käytössään kansallisen turvallisuuden suojaamiseen liittyvää tietoa päätöksentekonsa tueksi. Lisäksi Suojelupoliisi raportoi myös muille

viranomaisille ja kumppaneille sekä viestii kansallisen turvallisuuden ilmiöistä kansalaisille. Suojelupoliisi tukee kirjallista raportointia suullisilla taustoituksilla. Raportoinnin lisäksi Suojelupoliisi järjestää vuosittain useita seminaareja ja keskustelutilaisuuksia sekä vastaa median kysymyksiin.

Suojelupoliisi räätälöi raportoinnin vastaamaan mahdollisimman hyvin asiakkaiden erityistarpeita. Samasta aihepiiristä raportoidaan eri asiakkaille eri tavoin. Viranomaisyhteistyössä luovutetaan tietoa esimerkiksi operatiivisina tiedusteluraportteina tai kirjeenvaihtona, kun taas valtiojohdolle raportoidaan useimmiten strategisia, laajempia kehityskulkuja.

Erityistä huomiota kiinnitetään raporttien turvallisuusluokittelun ja käytettävyyden tasapainoon sekä jakelun kattavuuteen. Kokonaisuutena raportoinnin kehittämisellä on pyritty luomaan kattavia yleiskuvia keskeisistä teemoista ja tuottamaan syvempää ja yksityiskohtaisempaa tietoa niihin erityiskysymyksiin, joissa tietotarve on suuri. Raportoinnin sisältöä ja muotoa kehitetään jatkuvasti.

Suojelupoliisi arvioi raportoinnin vaikuttavuutta vuosittain ja vaikuttavuuden arviointia kehitetään yhteistyössä sisäministeriön kansallisen turvallisuuden yksikön kanssa. Raportoinnin vaikuttavuuden keskeisin mittari on asiakkaalle päätöksenteon tueksi tuotettu lisäarvo. Keskeisiä elementtejä vaikuttavuuden arvioinnissa ovat käsiteltyjen aiheiden merkityksellisyys, hyödynnettävyys ja raportoinnin laatu. Toiminnan kehittämisessä asiakkailta tuleva palaute on keskeistä ja siksi myös asiakkaiden kanssa tehtävään yhteistyöhön on ohjattu aiempaa enemmän resursseja.

Siviilitiedustelun painopisteiden vieminen käytäntöön Suojelupoliisissa

Uudistuneen siviilitiedustelun painopisteprosessin käyttöönoton yhteydessä Suojelupoliisi on myös uudistanut painopisteiden sisäistä ohjausvaikutusta ja viemistä käytäntöön. Painopisteet kuvaavat ylimmän valtio johdon ja keskeisten viranomaisten tietotarpeita, ja ne ohjaavat myös käytännössä Suojelupoliisin tiedonhankintaa ja siihen perustuvaa raportointia. Painopisteet jalkautetaan johtamisjärjestelmän kautta priorisoidusti operatiiviseen toimintaan ja tiedonhankintaan. Suojelupoliisin asiantuntijat toimivat yksikkörajat ylittävissä tiimeissä, joissa varmistetaan, että tieto kulkee ja eri alojen asiantuntijoita hyödynnetään mahdollisimman tehokkaasti. Tiedonhankinnan tulokset yhdessä kansainvälisestä yhteistyöstä ja viranomaisyhteistoiminnasta saadun tiedon kanssa muodostavat Suojelupoliisin raportoinnin rungon.

Kansallisen turvallisuuden suojaamiskykyä heikentäviä lainsäädännöllisiä tekijöitä

Pysyväisluonteiseen asumiseen käytettävän tilan ehdoton suoja

Merkittävä siviilitiedustelutoimivaltuuksien käytön tehokkuutta ja lainsäädännön toimivuutta kauttaaltaan rajoittava tekijä on poliisilain 5 a luvun 4 §:n 4 momentissa säädetty ehdoton kielto kohdistaa tiedustelumenetelmän käyttö pysyväisluonteiseen asumiseen käytettävään tilaan. Poliisilain 5 a luvun 16 § mukaan myöskään tiedustelumenetelmän käyttöä varten tarvittavan laitteen, menetelmän tai ohjelmiston asentaminen ei saa tapahtua pysyväisluonteiseen asumiseen käytettävässä tilassa, vaikka laitteen, menetelmän tai ohjelmiston avulla tapahtuva tiedustelumenetelmän käyttö tapahtuisi kyseisen tilan ulkopuolella. Edellä mainitut kiellot ovat siviilitiedustelun tehokkuuden kannalta ongelmallisia,

koska niiden johdosta kansallista turvallisuutta vakavasti uhkaavan toiminnan suunnittelu ja valmistelu voidaan helposti siirtää viranomaistiedonhankinnan ulottumattomiin.

Erityisen ongelmallista siviilitiedustelun tehokkuuden ja toimivuuden näkökulmasta on, että peitetoimijana toimiva poliisimies tai siviilitiedustelun ohjattu tietolähde ei edes asunnon käyttäjän kutsumana saa mennä asuntoon sisään eikä oleskella asunnossa. Kiellon kategorisuudesta seuraa, että kansallista turvallisuutta uhkaavaa toimintaa valmisteleva taho voi varsin helposti paljastaa häneen tiedonhankintaa kohdistavan peitetoimijan tai ohjatun tietolähteen pyytämällä hänet asuntoonsa. Koska peitetoimijan, valeostajan tai ohjatun tietolähteen paljastuminen useimmiten asettaisi hänet sellaiseen välittömään hengen ja terveyden vaaraan, jolle häntä ei työturvallisuussyistä voida altistaa, jää kyseisten siviilitiedustelutoimivaltuuksien käyttökelpoisuus hyvin vähäiseksi.

Kategorinen kielto kohdistaa siviilitiedustelua pysyväisluonteiseen asumiseen käytettävään tilaan perustuu perustuslain 10 §:n 1 momenttiin, jonka mukaan jokaisen kotirauha on turvattu. Koska perustuslain 10 §:n 3 momentti ei sisällä kansallisen turvallisuuden suojaamista koskevaa lakivarausta, ei pysyväisluonteiseen asumiseen käytettäviin tiloihin ulottuvasta siviilitiedustelutoimivaltuuksien käytöstä ole mahdollista säätää tavallisella lailla.

Suojelupoliisin tiedonsaantioikeuksien puutteet

Kansallisen turvallisuuden suojaamiseksi välttämättömän tiedonsaannin perustan muodostaa poliisilain 4 luvun 1 §:n 1 momentin säännös, jonka olennainen sisältö on se, että poliisilla on oikeus saada viranomaiselta ja julkista tehtävää hoitamaan asetetulta yhteisöltä poliisille kuuluvan tehtävän suorittamiseksi tarpeelliset tiedot salassapitovelvollisuuden estämättä, jollei tiedon antamista poliisille ei ole laissa nimenomaisesti kielletty tai rajoitettu. Koska säännöksen tarkoittama tiedonsaantioikeus on voimassa kaikissa poliisin tehtävissä, on se käytössä myös kansallisen turvallisuuden suojaamiseksi, joka säädetään poliisin tehtäväksi poliisilain 1 luvun 1 §:ssä.

Poliisilain 4 luvun 1 §:n 1 momentissa säädetyn tiedonsaantioikeuden käyttö edellyttää, että pyynnön kohteena olevan tiedon antamista poliisille ei ole laissa nimenomaisesti kielletty tai rajoitettu. Tiedon antamista poliisille rajoittavia säännöksiä sisältyy verrattain runsaasti eri sektoriviranomaisten toimintaa säänteleviin lakeihin. Yleensä kyse on siitä, että tiedon antaminen on rajoitettu tapahtuvaksi poliisin rikostorjuntatehtäviä varten eli rikoksen estämisen tai selvittämisen tarkoituksessa. Siviilitiedustelulainsäädännön myötä Suojelupoliisilta poistettiin esitutkintavaltuudet, mikä merkitsee sitä, ettei sillä enää ole eikä pidä olla oikeutta saada viranomaisilta tietoja rikoksen selvittämistä varten. Suojelupoliisilla toisaalta säilyi valtion turvallisuutta vaarantavien rikosten estämistä koskeva tehtävä, ja sen tulee aiempaan tapaan voida saada tämän tehtävänsä suorittamiseksi välttämättömiä tietoja muilta viranomaisilta.

Edellä mainitusta itsestään selvänä pidettävästä lähtökohdasta huolimatta siviilitiedustelulainsäädännön voimaantulo heikensi Suojelupoliisille sen rikoksen estämistehtävässä perinteisesti kuuluneita tiedonsaantioikeuksia. Syynä on se, että joissain Suojelupoliisin tiedonsaantioikeuden kannalta tärkeissä sektoriviranomaisten laeissa tiedon luovuttamista poliisille koskeva rajoitus on muotoiltu siten, että tietoa voidaan luovuttaa rikoksen estämiseksi tai selvittämiseksi esitutkintaviranomaiselle. Esitutkintaviranomaisen säännöksissä

mainitsemisen tarkoituksena ei liene ollut toimia tiedon luovutusoikeutta supistavana rajoituksena, vaan kyse lienee ollut siitä, että on haluttu käyttää kokoavaa käsitettä, joka poliisin ja sen yksiköiden ohella kattaa myös Tullin ja Rajavartiolaitoksen. Sääntelyrakenne ei ole onnistunut, sillä säännöksissä luovutusperusteena mainittu rikoksen estäminen ei ole käsitteellisesti yhteydessä luovutuksensaajan esitutkintaviranomaisuuteen. Käytännön ongelmia sääntelyrakenne ei silti aiheuttanut, sillä kaikki ne viranomaiset, joille on laissa säädetty rikoksen estämistehtävä, ovat perinteisesti olleet samanaikaisesti myös rikoksen selvittämiseksi toimivaltaisia esitutkintaviranomaisia.

Asetelma muuttui siviilitiedustelulainsäädännön voimaantulon myötä, kun Suojelupoliisilta poistettiin rikoksen selvittämistehtävä ja siten myös esitutkintaviranomaisen asema. Koska edellä mainittu tietojenluovutussäännökset edellyttävät luovutuksensaajan olevan esitutkintaviranomainen, seuraa tästä, ettei Suojelupoliisi säännösten perusteella voi saada sille laissa säädetyn vakavien rikosten estämistehtävän hoitamiseksi välttämättömiä tietoja. On ilmeistä, että Suojelupoliisin tiedonsaantioikeuksien supistuminen tapahtui tahattomasti, ja että taustalla on se, että tiedustelutoimivaltuuksista säättämisen monimutkaisia yhtymäkohtia ja vaikutuksia muuhun lainsäädäntöön ei osattu kauttaaltaan hahmottaa. Suojelupoliisin tiedonsaantioikeuksien palauttamisella entisen laajuisiksi rikoksen estämisessä on suuri merkitys kansallisen turvallisuuden suojaamiskyvyn kannalta, sillä eräiden seurauksiltaan erityisen vahingollisten ja laajakantoisten rikosten - esimerkiksi vakoilu- ja valtiopetosrikosten - estämistehtävä on poliisihallinnossa osoitettu Suojelupoliisille.

Sen lisäksi, että Suojelupoliisin tahattomasti supistuneet tiedonsaantioikeudet rikoksen estämiseksi tulisi palauttaa entisen laajuisiksi, tulisi kansallisen turvallisuuden suojaaminen säätää itsenäiseksi perusteeksi luovuttaa tietoja Suojelupoliisille. Esimerkiksi verottajan tai ulosoton tiedoilla voi tapauskohtaisesti olla erittäin suuri merkitys hankittaessa tietoja sellaisista maakaupoista tai yritystoista, joiden epäillään vaarantavan kansallista turvallisuutta. Näissä tilanteissa on tyypillisesti kyse toiminnasta, joka ei koskaan muodostu rangaistavaksi rikokseksi. Kansallisen turvallisuuden suojausomaisuuksien kannalta ei ole eduksi eikä suhteellista, että nykylainsäädäntö sallii esimerkiksi verottajan luovuttaa esitutkintaviranomaiselle tietoja kaikkein lievimpienkin rikoksen selvittämiseksi, vaan ei Suojelupoliisille valtion suverenisuuteen kohdistuvien vakavimpien uhkien estämiseksi.

Tämän osuuden lopuksi on todettava, että kansallisen turvallisuuden suojaamiskyvyn kannalta erityisen ongelman muodostaa sosiaaliviranomaisten hyvin rajallinen oikeus ja velvollisuus luovuttaa salassa pidettäviä tietoja asiakkaistaan Suojelupoliisille ja muulle poliisille.

Sosiaalihuollon asiakastietoja koskee poikkeuksellisen laaja salassapito. Salassapidon piiriin eivät kuulu pelkästään asiakkaan sosiaaliviranomaiselle luottamuksellisesti antamat arkaluontoiset tiedot tilanteestaan, vaan myös esimerkiksi hänen osoitteensa ja muut yhteystietonsa. Sosiaalihuollon asiakaslain 18 §:ssä säädetään sosiaaliviranomaisten oikeudesta antaa salassa pidettäviä tietoja poliisille. Pykälän 3 momentin mukaan sosiaalihuollon järjestäjä ja toteuttaja saa salassapitovelvollisuuden estämättä ilmoittaa poliisille henkeen tai terveyteen kohdistuvan uhkan arviointia ja uhkaavan teon estämistä varten välttämättömät tiedot, jos henkilö tämän lain mukaisia tehtäviä hoitaessaan on saanut tietoja olosuhteista, joiden perusteella hänellä on syytä epäillä jonkun olevan vaarassa joutua väkivallan kohteeksi.

Muissa kuin säännöksen tarkoittamissa tilanteissa sosiaaliviranomaisella ei ole velvollisuutta eikä edes oikeutta antaa poliisille asiakkaitaan koskevia tietoja. Sosiaalihuollon asiakastietojen antaminen ei esimerkiksi voi perustua poliisin pyyntöön, koska laissa ei ole erikseen säädetty tästä mahdollisuudesta.

Sosiaalihuollon asiakastiedot ovat potentiaalisesti erittäin tärkeitä kansallisen turvallisuuden suojaamiseksi sekä terrorismirikosten ja muiden valtion turvallisuutta uhkaavien rikosten estämiseksi ja paljastamiseksi. Tietojen saamattomuuden seurauksena voi olla, ettei kyseisiä rikoksia ja uhkia kyetä estämään, vaikka niiden seuraukset sekä rikoksen uhrien että laajemmin yhteiskunnan kannalta muodostuvat kestävämmiksi. Ongelmallista on eritoten se, että salassapito ulottuu kaikkiin sosiaalihuollon asiakastietoihin siihen katsomatta, kuinka arkaluontoisina niitä objektiivisesti tarkasteltuna voidaan pitää. Suojelupoliisilla tai muulla poliisilla ei esimerkiksi ole oikeutta saada pyynnöstään henkilön osoitetta tai olinpaikkaa koskevaa tietoa siinäkään tapauksessa, että henkilö on välttämätöntä tavoittaa hänen muodostamansa välittömän terroristisen uhkan estämiseksi.

Teleyritysten avustamisvelvollisuuden suppea henkilöllinen soveltamisala

Teleyrityksen avustamisvelvollisuudesta siviilitiedustelussa säädetään poliisilain 5 a luvun 51 §:ssä, jossa viitataan saman lain 5 luvun 61 §:ään. Pykälän mukaan teleyrityksen on ilman aiheutonta viivytystä tehtävä televerkkoon telekuuntelun ja televalvonnan edellyttämät kytkennät sekä annettava poliisiviranomaisen käyttöön telekuuntelun toimeenpanoa varten tarpeelliset tiedot, välineet ja henkilöstö. Sama koskee myös tilanteita, joissa telekuuntelu tai televalvonta toteutetaan poliisiviranomaisen toimesta teknisellä laitteella. Poliisilla on oikeus telekuuntelua varten tarpeellisen yhteyden kytkemiseksi päästä myös muihin kuin teleyrityksen hallinnassa oleviin tiloihin.

Uusien tekniikoiden, kuten 5G:n vuoksi, perinteisten teleyritysten ohella muiden palveluntarjoajien rooli televalvonnan ja telekuuntelun toteuttamisessa kasvaa merkittävästi. Muiden palveluntarjoajien roolin kasvamisella on erityisesti merkitystä kybervakoilun torjunnassa, mutta myös muiden uhkien torjunnassa, joissa tarvitaan teletoinnallisuutta. Ongelmalliseksi asian tekee se, että lain mukaan avustamisvelvollisuus on tällä hetkellä ainoastaan teleyrityksellä.

Jotta telekuuntelua pystyttäisiin suorittamaan myös jatkossa ja teknologianeutraalisti tulisi avustamisvelvollisuus laajentaa koskemaan myös eräitä muita viestinnän palveluntarjoajia. Yhtenä ratkaisuna voisi olla laajentaa avustamisvelvollisuus koskemaan sähköisen viestinnän palveluista annetun lain (917/2014) 3 §:ssä määriteltyjä yhteisötilaajia tai viestinnän välittäjiä tai lisäarvopalvelujen tuottajia. Kyseiset määritelmät ovat kuitenkin huomattavan laajoja, joten tulisi pohtia, olisiko mahdollista esimerkiksi laatia uusi määritelmä poliisilakiin niistä viestinnän palveluja tarjoavista toimijoista, joiden apua välttämättä tarvitaan tulevaisuudessa, jotta laissa jo säädettyjä toimivaltuuksia pystytään käyttämään.

Salausteknologian kehittymisen ja yleistymisen kielteinen vaikutus siviilitiedustelun tehokkuuteen

Telekuuntelun toteuttamista vaikeuttava ja mahdollisesti sen käytön tulevaisuudessa estävä tekijä on lisääntyvä ns. päästä päähän -salauksen käyttö

viestiyhteyksissä. Sen lisäksi, että elektroniset laitteet ja sovellukset ohjelmoidaan yhä enemmän jo oletusarvoisesti salaamaan tallennetut käyttäjätiedot, myös yhä useammat viestintäkanavat ja tiedontallennuspalvelut on suojattu päästä päähän -salauksella. Suurin osa pikaviestintäsovelluksista ja muista verkkoalustoista on jo ottanut käyttöön päästä päähän -salauksen. Salausratkaisulla on tarkoitus suojella käyttäjiä ja mahdollistaa parempi yksityisyydensuoja. Kuitenkin näitä laillisia tarkoituksia varten suunniteltuja salausratkaisuja käytetään myös sellaisen toiminnan piilottamiseen viranomaisilta, jonka tarkoituksena on vaarantaa kansallista turvallisuutta.

Mahdollisuudet ratkaista asia pelkästään kansallisesti ovat vähäiset. Euroopan unionin neuvosto on 14.12.2020 antanut asiasta päätöslauselman, jonka mukaan unionin on varmistettava, että turvallisuuden ja rikosoikeuden alan toimivaltaiset viranomaiset, kuten lainvalvonta- ja oikeusviranomaiset, voivat käyttää laillisia valtuuksiaan sekä verkossa että sen ulkopuolella suojellessaan yhteiskuntia ja kansalaisiaan. Unioni pyrkii löytämään ratkaisun, jolla toimivaltaiset viranomaiset pystyisivät edelleen käyttämään laissa annettuja toimivaltuuksia, mutta samalla säilytetään salauksen edut. On selvää, että niiden teknisten ratkaisujen, joiden avulla salattuihin tietoihin päästään, olisi noudatettava laillisuuden, välttämättömyyden ja suhteellisuuden periaatteita. Suojelupoliisi pitää tärkeänä, että turvallisuusviranomaisten mahdollisuudet käyttää niille laissa säädettyjä toimivaltuuksia turvataan, tarpeen mukaan lainsäädäntötoimin.

Apulaispäälikkö

Jyri Rantala